

Zenetörténetünk

5. Középkor — Egyházi zene (IV)

Hatása a magyar népzeneire, fennmaradt gyűjteményeink

A gregorián zene állandó jelenléte, folyamatos templomi gyakorlata és rendszeres iskolai-kolostori oktatása folytán már a középkorban magyar jellegű-eredetű egyházi anyag keletkezését is elősegítette, sőt, hatott a világi zenére, a népdalra is. Gregorián ének és magyar népzene gyümölcsöző kapcsolatára már Kodály Zoltán figyelmeztetett, bár akkor még teljességgel hiányoztak az erre vonatkozó előmunkálatok. Igen meggyőző példaként egy Zobor-vidéki aratási népdal s egy *Alleluja*-melódiát állított párhuzamba. Járdányi Pál Rajeczky Benjaminsnak középkori magyar himnuszokat feltáró és kiadó munkája nyomán, annak hatására fogalmazata meg, hogy „...a gregorián és a magyar népdal közötti kapcsolat és rokonság sokkal mélyebb, mint valaha is sejtettük volna.”

A fennebb említett magyar himnusz-anyag mellett — egyházzenei vonatkozásban — elsősorban a magyar szentekről szóló énekek keletkezését tartja számon a zenetörténet. Feltételezhető például, hogy Váradon keletkezett a 12. század vége felé a Szent László királyt ünneplő historia propria, — közismert lévén, hogy Várad Szent László temetkezési helye és őt tisztelte védőszentjeként a város. Igen figyelemre méltó ezzel kapcsolatban Dobszay László vélekedése: „III. Béla szorgalmazására 1192-ben megtörtént László király szentté avatása, azé az uralkodóé, aki — néphagyományunk is tanúsítja — oly népszerűvé vált igazságossága, hősiessége révén. A szükséges új énekek megalkotása nyilván László temetési kultushelyének, Váradnak a klérusaira várt. Várad püspöke ez időben Elvinus — talán ugyanaz az Elvinus, aki korábban Párizsban tanult. Mindenesetre a *Szent László officium* énekei francia hatásról tanúskodnak, az officium himnusza és a mise sequentiája pedig éppen az új szentviktori stílusban készült (...). László sequentiája azonnal népszerűvé válhatott, hiszen a Pray-kódexben XIII. század eleji (utólagos) bejegyzéssel egy olyan Mária-sequentia található — tiszta magyar notációval! — mely a László-sequentia zárószakaszát alakítja át, ismét dicséretes költői ügyességgel, Mária-énekké.”

Amint teltek a századok, egyre gyakoribbakká váltak az ezen a vidéken keletkezett—összeállított kéziratos egyházzenei gyűjtemények. Napjainkban ezek legteljesebb számbavétele Szendrei Jankának az érdeme, aki a többszörös pusztulás-pusztítás ellenére is viszonylag gazdag képet tár az utókor elé a fennmaradt kéziratokról, valamint a ritkább nyomtatott forrásokról. E felbecsülhetetlenül értékes anyagban találunk 12. századi gyulafehérvári *lectionariumot*, a 14. századból két *Antifonálét*, *Brassói Graduált*, *Breviáriumot*, *Missalét*, *Kolozsvári Graduált*, s egy *Psalteriumot*. A 15. századból három *Antifonálét*, három *Missalét*, ferences *Psalterium*, *Himnuszgyűjtemény*, a *Lippai* (ferences) és a *Várad* *Antifonálét* maradt fenn az utókorra. A 16. századiak tovább gazdagítják ezt az örvendetes sort egy *Antifonáléval* (1512), a csíksomlyói ferences *Nocturnaléval* (1522), ferences *Graduáléval* (1524), az 1528 előtti *Kolozsvári Gra-*

duáléval, az 1534-ből származó *Erdélyi Graduállal*, a század elejéről való *II. Brassói Graduállal*, s a század második feléből ránkmaradt *Batthyány-Graduállal*. Szendrei Janka egy-egy fakszimilét is közöl a brassói, erdélyi és *Kolozsvári Graduából*, illetőleg a szebeni *Vigilialéből*. További értékes kötetként említhető a *Marosvásárhelyi Gyűjtemény*. A Brassói Graduál és az Erdélyi Graduál helyi gregorián változatok keletkezését is szemlélteti.

A reformáció idején, majd a török terjeszkedéssel a kolostorok száma csökkent; egyes szerzetesrendek megszűntek, egyházközségek Luther, majd Kálvin, illetőleg Dávid Ferenc tanításának követőivé szegődtek, de számos helyen — még Bethlen Gábor és a Rákócziak idején is — tovább élt és virágzott a gregorián zenekultúra, mindenekelőtt Csíksban, Gyergyóban, a háromszéki Szentföldön s a kolozsmonostori konventhez tartozó falvakban. Hogy a protestáns egyházi zenében milyen fokon és milyen változtatásokkal élt tovább a gazdag gregorián hagyomány, arról az *Öreg Graduál* (1636) tanúskodik.

A gregoriánnak a magyar népzeneire gyakorolt hatását illetőleg ma már számos példát tart nyilván a zenetörténet. Ezek közül csak a mi vidékeinkről származókból idézünk néhányat.

Szabolcsi Bence kézikönyvében a *Gloria patri et filio* dallama mellé állítja a Gyergyószentmiklóson gyűjtött *Szivárvány havasán felnyótt rozmaringszál* kezdetű népdalt. Rajeczky Benjamin kutatásai nyomán Erdélyből, Moldvából, Bukovinából származó további példák idézhetők:

Salve, crux sancta — Szivárvány havasán,
Christe redemptor — Jere velem Mónár Anna,
In diebus illis — Egészséggel gazda,
Tu splendorem — Fordulj, kedves lovam stb.

Rajeczky Benjamin hívta fel a figyelmet a későgregorián ékítés és a magyar népdal díszítő elemeinek alkalmazásában rejlő rokonságra, úgyszintén a zsoltár-tónus jelenlétére (pl. *Mint gerlice madár, Me még vaj két árváját, Mónár Anna szép menyecske*), valamint a székely betlehemes recitativók lectio-tónusára.

Domokos Pál Péternek köszönhetjük két teljes és egy töredékes, 16. század közepéről származó, csíksomlyói, magyar nyelvű praefatio megmentését és közlését. Szendrei Janka egy erdélyi *Te Deumot* is elemzett. Ugyanő — Dobszay Lászlóval — a *Szivárvány havasán* kezdetű ének stílus-csoportjához tartozó réteg vizsgálata kapcsán további szálakat göngyölített fel; az általuk említett gregorián énekekből idézünk néhányat: *Beatus virgo*, *Benedictus Dominus*, *In exitu Israel*, *Sextus ut*, *Tali tenore tonus*, *Almi prophetae*.

Igaz, hogy valamivel későbbi a példa, de ide kívánczik: Apor Lázárnak a Kájoni-kódexből ismertté vált tánca mise *Agnus*-ának kódájával mutat rokonságot.

Egyházi és világi zene kölcsönhatására későbbi századokban is találunk majd példákat.

Benkő András